

ТЕРИ ТУШУНЧАСИ ВА УНИ ОШЛАШНИНГ ЗАМОНАВИЙ УСУЛЛАРИ

Баймуратов Рахим.

Тошкент ислом институти 4-курс талабаси

Аннотация: Ушбу мақолада терининг тузилиши, унинг инсон ва саноат учун аҳамияти, ҳайвон териларини қайта ишлаш жараёнлари ҳамда замонавий ва экологик барқарор технологиялар ҳақида сўз боради. Матнда терини ошлашда қўлланиладиган хомашёлар, табиий ва кимёвий моддаларнинг фойдаланиш тартиби ҳамда экологик муаммоларга қарши чоралар кенг ёритилган.

Калит сўзлар: Тери, ошлаш, чарм, дерма, таннин, хром, экология, қайта ишлаш, хомашё, терини муҳофаза қилиш

Тери ҳақида умумий тушунча. «Тери» сўзи луғатда ҳайвон ёки инсон танасининг ташқи қатлами сифатида таърифланади. У танадаги ички аъзоларни ташқи таъсирлардан ҳимоя қиладиган, шу билан бирга, ташқи намлик ва иссиқликни меъёрида сақлаб турувчи муҳим органлардан бири саналади.

Тери асосан тўрт қаватдан: жун қоплами, эпидермис, дерма ва тери ости тўқимасидан иборат

Жун қоплами – ҳайвон терисининг энг юза қисми бўлиб, у жунлардан иборат.

Эпидермис — жун қопламининг ости ва дерманинг устки қисмидаги юпқа қават бўлиб, асосан у бир неча эпителий ҳужайралардан ташкил топган. Жун сийрак ҳайвонларда эпидермис қалинроқ, жун яхши ривожланган ҳайвонларда эса, у юпқароқ бўлади.

Теридаги жун бўлмаган қисмларида (оёқ ёстикчалари, бурун ойначалари) эпидермис қалин бўлади. Эпидермис терининг умумий қалинлигининг ўртача 0,5—5% ини ташкил қилади.

Дерма – терининг асосий қатлами бўлиб, у эпидермиснинг остида жойлашган ва тери қалинлигининг 95—98% ни ташкил қилади.

Тери ости тўқимаси – тери остида жойлашган ём ва боғловчи тўқималар қатлами. У баъзи ҳолларда терининг мустаҳкамлигини янада оширади ва органлар учун зарба қалқони вазифасини ўтайди.

Ҳайвон терилари чарм ва мўйна хомашёси ҳисобланади. Чарм ишлаб чиқаришда теридан жун, эпидермис, тери ости тўқимаси ажратиб олиниб, дерма қисми ишлатилади.

Чарм — хайвон терисининг дерма қисмидан тайёрланиб, асосан толали структурасини сақлаган ҳолда, унинг тузилиш элементларининг физик, физик-механик ва кимёвий хоссалари мақсадга мувофиқ ўзгартирилади.

Мўйна — бу хайвон териси бўлиб, тери ости тўқимаси ва баъзи ҳолларда дерманинг бир қисми олинган, толали структураси асосан сақланган бўлиб, фақатгина толаларнинг физик, физик-механик ва кимёвий хоссалари, ҳамда жун қоплами ишлатиш мақсадига мувофиқ ўзгартирилган бўлади.

Хомашёга дастлабки ишлов бериш ва унинг хусусиятлари. Чарм ва мўйна ишлаб чиқариш хомашёларига уй ва ёввойи хайвонлар терилари киради. Чарм ишлаб чиқаришнинг бош манбаи — чорвачилик ҳисобланади. Чарм саноати учун уй хайвонларидан: йирик шохли моллар, от, эшак, хачир, туя, қўй, эчки, буғу терилари хомашё сифатида ишлатилади. Ёввойи хайвонлардан эса: ёввойи эчки, буғу, денгиз хайвонлари (денгиз мушуги, кит, морж) ва бошқа хайвон терилари ишлатилади.

Чарм ва мўйна ишлаб чиқаришнинг муҳим хусусияти — бу унинг қимматбаҳолиги ҳисобланади. Шу сабабли, таннархни камайтириш мақсадида хомашёдан тўлиқ фойдаланишга ҳаракат қилинади.

Терини ошлаш жараёни – хайвон терисини мустаҳкам, чидамли ва узоқ муддат фойдаланиш мумкин бўлган материалга айлантиришдаги муҳим босқич ҳисобланади. Бу материал кийим-кечак, пойабзал, мебел ва турли аксессуарлар ишлаб чиқаришда кенг қўлланилади. Ошлашда ишлатиладиган хомашёлар тайёр терининг сифати ва хусусиятларини белгилайди. Шунинг учун ошлаш жараёнида иштирок этувчи хомашё турларини билиш чарм саноатида фаолият юритаётган ҳар қандай инсон учун жуда муҳимдир.

Хом чарм – ошлашдаги асосий хомашё ҳисобланади. Бу терилар асосан қорамол, қўй, эчки ва бошқа хайвонлардан олинади. Бу хайвонлар кўпинча гўшти ёки бошқа маҳсулотлари учун боқилади. Терининг сифатига хайвон зоти, ёши ва қандай шароитда боқилгани каби омиллар таъсир қилади. Аниқ тузилмали, доғларсиз ва бир текис қалинликка эга бўлган терилар ошлаш учун кўпроқ мақбул ҳисобланади.

Тери ошловчи корхоналарда терини замонавий усуллар ёрдамида ошлаш. Тери ошловчи корхоналар терини ишлаш жараёнида турли кимёвий ва табиий моддалардан фойдаланадилар. Энг қадимий ошлаш моддалари орасида таннин алоҳида ўрин тутди. Таннин — бу ўсимликларда учрайдиган табиий полифенол бирикмаси бўлиб, эман, каштан ва кебрачо каби ўсимлик манбаларидан олинади. Таннин хайвон терисидаги коллаген толаларига боғланиб, терининг чидамлилигини, эгилувчанлигини ва чириб кетишига бардош бериш хусусиятларини оширади. Тери ошловчи корхоналар таннинни

ўсимликлардан тўғридан-тўғри чиқариб олишлари ёки тижорат асосида тайёрланган экстрактлардан фойдаланишлари мумкин.

Замонавий чарм ишлаб чиқаришда кенг тарқалган яна бир ошлаш моддаси — хром тузларидир. Хромли ошлаш юқори самарадорликка, тезликка ва терининг рангини яхши сақлаб қолиш хусусиятига эга бўлгани учун оммалашган. Аммо, хромдан фойдаланиш экологик хавотирларга сабаб бўлмоқда, чунки у чиқиндилар орқали заҳарли таъсир кўрсатиши мумкин. Шунинг учун бу усулдан фойдаланувчи корхоналар тегишли экологик қоидаларга ва хавфсизлик стандартларига амал қилишлари шарт.

Бошқа кимёвий моддалар орасида кислоталар, ишқорлар ва синтетик ошлаш моддалар ҳам мавжуд бўлиб, улар терини тайёрлашда муҳим роль ўйнайди. Бу моддалар теридан юн ва ортиқча ёғни кетказиш, ошлаш эритмасининг рН даражаси (ошлаш жараёнида ишлатиладиган суюқликнинг кислоталилик ёки ишқорлилик даражасини кўрсатувчи кўрсаткич)ни мувофиқлаштириш ҳамда таннин ёки хромни коллаген толаларига боғлашга ёрдам беради. Тери ошловчи корхоналар бу моддалар билан ишлаётганда ишчилар хавфсизлиги ва атроф-муҳитни муҳофаза қилишга катта эътибор қаратишлари керак.

Асосий ошлаш моддаларидан ташқари, терининг муайян хусусиятлари ва якуний кўринишига эришиш учун ёрдамчи моддалар ҳам қўлланилади. Масалан, ранг бериш учун бўёқлар ва пигментлар, юмшоқлик ва сувга чидамлилиқ учун ёғлар ва мумлар, яққоллик ва тузилма учун резина ва полимерлар. Бу ёрдамчи моддалар маҳсулот қайси мақсадда ишлатиладиганига қараб танланади — масалан, замонавий модага хос маҳсулотлар учунми ёки кўп бардош талаб қилинадиган турдаги маҳсулотлар учунми.

Терини ошлаш учун хомашё танлаш ва уларнинг ўзаро мувофиқлашувини билиш ўта мураккаб ва махсус билим талаб қиладиган жараён бўлиб, кимё, биология ва моддашунослик каби соҳаларни билишни талаб қилади. Тери ошловчи корхоналар сифат, харажат, экологик таъсир ва меъёрий талабларни бир вақтда инобатга олган ҳолда, бозор талабларига жавоб берадиган сифатли чарм ишлаб чиқаришга ҳаракат қилишади.

Кейинги йилларда экологик муаммоларга нисбатан истеъмолчиларнинг онгли муносабати кучаймоқда. Шу боис айрим Тери ошловчи корхоналар тикланувчи манбалардан — масалан, дарахт пўсти ва мевалардан олинадиган экстрактлар ёрдамида ошлашни ёки энзимли ва ўсимлик асосидаги янги технологияларни қўллашга ҳаракат қилмоқдалар. Бу саъй-ҳаракатлар кимёвий моддаларга бўлган муҳтожликни камайтириш ва чарм ишлаб чиқаришнинг экологик зарарларини қисқартиришга қаратилган.

Хулоса қилиб айтганда, терини ошлашда қўлланиладиган хомашёлар хилма-хил ва кўп қирралидир. Улар чарм саноатидаги бой тарих ва

инновацияларни намоён этади. Ушбу хомашёларни яхши тушуниш ва тўғри бошқариш орқали Тери ошловчи корхоналар юқори сифатли, бозор талабларига жавоб берадиган, айти пайтда барқарорлик ва экологик масъулиятни ҳам таъминлайдиган маҳсулотлар ишлаб чиқаришни давом эттиришлари мумкин.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. M.Temirova, T.Qodirov. CHARM VA MO'YNA TEXNOLOGIYASI. TOSHKENT «Turon-Iqbol» 2005.
2. <http://en.shibiaomachinery.com/news/what-are-the-raw-materials-for-tanning-leather/>